DOI: 10.14456/phdssj.2026.xx

Received:	October	8, 2025
Revised:	December	22, 2025
Accepted:	January	5, 2026

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์*

ปรียานันท์ โพธิ์ศิรวัฒน์[1]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ (2) หาแนวทางและวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน (3) พัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชน และ (4) พัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วยน้ำว้า เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ตัวอย่าง ได้แก่ คณะกรรมการและผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน เกษตรกร ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 19 คน รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า ปัญหาหลักของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ การขาดความรู้และการมีส่วนร่วมในการวางแผน การขาดงบประมาณและตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ การจัดสรรผลประโยชน์ที่ไม่ทั่วถึงและการขาดความรู้ด้านการประเมินผล แนวทางการพัฒนาที่ได้จากการวิจัย คือ การส่งเสริมการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก การพัฒนาศักยภาพสมาชิกและระบบการตลาด การจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการจัดระบบประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ เสริมสร้างแรงจูงใจ และรักษามาตรฐานการผลิตของวิสาหกิจชุมชน ตลอดจนแนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์กล้วยน้ำว้า ได้แก่ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การสร้างภาพลักษณ์สินค้า การผลิตอย่างต่อเนื่อง และการปรับปรุงเครื่องหมายการค้า ผลการวิจัยนี้สามารถใช้เป็นต้นแบบ ในการพัฒนาแบบ มีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

คำสำคัญ: การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม; วิสาหกิจชุมชน; การจัดการ; การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร; กล้วยน้ำว้า

ประเภทบทความ: บทความวิจัย

[1] คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
เลขที่ 398 หมู่ 9 ถนนสวรรค์วิถี ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ 60000, ประเทศไทย
ผู้รับผิดชอบบทความ อีเมล: preeyanan.p@nsru.ac.th

* ทุนวิจัยงบประมาณด้าน วจน. ประเภท Fundamental Fund ประจำปีงบประมาณ 2568 (ผ่านหน่วยงาน)

Participatory Development to Promote Community Enterprises in Agricultural Product Processing to Increase an Efficiency of Community Management in Takhian Luean Subdistrict, Muang District, Nakhon-Sawan Province*

Preeyanan Phosirawat[1]

Abstract

This research article aims to study (1) investigate the problems and development needs of agricultural product processing community enterprises in Takhian Luean Sub-district, Mueang District, Nakhon Sawan Province. (2) identify participatory approaches for promoting community enterprise operations. (3) develop participatory models to enhance community management efficiency. and (4) propose product development concepts for processed Namwa banana products. This study employed a qualitative research approach with purposive sampling. The sample consisted of 19 participants, including community enterprise committee members, agricultural product processors, leaders of the Farmer Learning Center, local leaders, community scholars, farmers, and related officials. Data were collected through structured interviews and focus group discussions, and analyzed using content analysis.

Findings are as follows: the key problems were limited knowledge and participation in planning, insufficient budgets, unstable markets, inequitable benefit distribution, and a lack of evaluation knowledge. Development guidelines emphasized participatory planning, collaboration with external agencies, member capacity building, systematic marketing, fair benefit-sharing, and participatory evaluation systems. Participatory development enhanced members' sense of ownership, motivation, and product quality standards. Moreover, product development concepts for Namwa banana flour highlighted packaging design, product image building, consistent production and brand identity improvement. The findings of this study can be used as a model for participatory development of community-based agricultural product processing enterprises in other areas with similar contexts.

Keywords: Participatory Development; Community Enterprises; Management; Agricultural Product Processing; Namwa banana

Type of Article: Academic Article

[1] Faculty of Management Science, Nakhon Sawan Rajabhat University
No. 398 Moo 9 Sawanwithee Road, Nakhonsawantok Subdistrict Muang District Nakhonsawan 60000, Thailand
Corresponding Author Email: preeyanan.p@nsru.ac.th

* Scholarship Support from Fundamental Fund Nakhon Sawan Rajabhat University, Fiscal Year 2025

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันประเทศไทยนับว่าประสบปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานรากเนื่องจากมีความไม่เข้มแข็งพอซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มแรงงานทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชากรที่มีรายได้น้อยและมีความไม่มั่นคงทางรายได้ ส่งผลให้การกระจายประโยชน์ด้านการพัฒนาไปยังกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมไม่ทั่วถึง ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่ในกลุ่มที่มีโอกาสและรายได้สูง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) เช่นเดียวกับชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อถึงฤดูน้ำหลากของทุกปีจะมีน้ำท่วมพื้นที่เกษตร ซึ่งถ้าบางปีมีปริมาณน้ำมาก ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมขังในฤดูฝน ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องหาทางปรับเปลี่ยนกระบวนการทำการเกษตรตามฤดูกาล แต่การช่วยเหลือที่เร็วที่สุดคือการที่ชุมชนต้องพึ่งพาตนเองก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือหน่วยงานอื่น จึงเกิดการรวมกลุ่มช่วยเหลือเยียวยากันเอง คิดเอง ทำเอง แก้ปัญหาเอง ด้วยสติปัญญาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีอยู่ เพื่อให้ชุมชนกลับมามีชีวิตที่อยู่ดีมีสุข ซึ่งการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยบรรเทาปัญหาได้ จึงได้ทำการรวมกลุ่มกันขึ้น ซึ่งในปัจจุบันมีสมาชิกวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปสินค้าเกษตร จำนวน 27 ราย และเริ่มผลิตสินค้าจากผลผลิตที่ผลิตได้จากในชุมชน เพื่อใช้ภายในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งส่งผลให้มีรายได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนและยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน รวมถึงปัญหาที่เกษตรกรต้องเผชิญจากการทำกิจกรรมในภาคการเกษตร ซึ่งงานวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่มักศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในภาพรวมระดับประเทศหรือระดับภูมิภาค โดยใช้กรอบแนวคิดเชิงนโยบายหรือเชิงโครงการของรัฐเป็นหลัก แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกในระดับ ตำบล ที่สะท้อนบริบททางสังคม และโครงสร้างชุมชนอย่างแท้จริง และยังมุ่งเน้นการเพิ่มมูลค่าหรือความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นรายตัวแปร แต่ยังขาดการเชื่อมโยงอย่างชัดเจนด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก ชุมชน และภาคีเครือข่าย จากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นโอกาสและแนวทางในการเพิ่มขีดความสามารถ ในการดำเนินงานแก่สมาชิกกลุ่ม ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้แก่ชุมชน นำไปสู่การพัฒนาให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

2. เพื่อจัดทำแนวทางและวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

3. เพื่อพัฒนาโมเดลแบบมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

4. เพื่อประยุกต์ใช้แนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วยน้ำว้า

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ครอบคลุมแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน การมีส่วนร่วม การจัดการและความต้องการพัฒนาฯ เพื่อวางแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

2. ขอบเขตด้านประชากรและตัวอย่าง ได้แก่ คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการกลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร ประธานศูนย์เรียนรู้ฯ (ศพก) ชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านเกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน รวมจำนวนทั้งสิ้น 19 คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา คือ ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรเครือข่าย (ศพก) หมู่ 11 ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ดำเนินการเก็บข้อมูลนับตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2567 ถึงเดือนกันยายน 2568

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. วิสาหกิจชุมชนนำแนวทางที่ได้ไปพัฒนาการจัดการวิสาหกิจชุมชน รวมถึงท้องถิ่นสามารถนำไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

2. การพัฒนาเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรเครือข่าย (ศพก) หมู่ 11 ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ให้เป็นแหล่งสร้างความรู้ สร้างงาน และสร้างรายได้

3. สามารถนำไปใช้ในการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมตลาด ซึ่งเป็นองค์ประกอบใหม่ของการจัดการชุมชน เพื่อยกระดับสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนอัจฉริยะ (smart community enterprise) ในอนาคต

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การดำเนินงานต่าง ๆ ในรูปแบบของกลุ่มนั้น การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญในการที่จะพัฒนากลุ่มให้มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม หัสนัย เจนจบ (2564) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตั้งแต่ขั้นของการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา จำแนกประเภทและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมการประเมินและติดตามผล ซึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นต้องเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ และจะเข้าไปมีส่วนร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือโดยตลอดก็ได้

ลักษณะการมีส่วนร่วม

ขณะที่ เสาวคนธ์ เหลืองทองคำ และเสรี วงษ์มณฑา (2558) เสนอลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา ซึ่งถือว่าสำคัญ เพราะถ้าชุมชนไม่สามารถรับรู้และเข้าใจปัญหาด้วยตนเองแล้ว การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก็ไม่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อบุคคลในชุมชนได้

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน คือ เมื่อบุคคลในชุมชนได้รับรู้และเข้าใจในปัญหาของตนเองแล้วก็จำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะวางแผนและการดำเนินกิจกรรมเพื่อหาแนวทางที่จะใช้ในการแก้ปัญหานั้น รวมถึงการคัดเลือกแนวทางที่ดีที่สุด เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาได้ถูกต้องและตรงประเด็น

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้สึกความเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นกับชุมชน ทำให้มองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตามถ้าหากบุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการติดตามและประเมินผลแล้ว จะทำให้บุคคลเหล่านั้นได้ทราบถึงระดับผลงานที่ตนเองได้ปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงครั้งต่อไป

Cohen and Uphoff (1980) ได้สรุป ลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 4 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision-making) เป็นการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจและการตัดสินใจลงมือปฏิบัติ

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (implementation) เป็นการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefit) เป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม และผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

จากแนวคิดดังกล่าว เห็นได้ว่า ลักษณะการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าหาสาเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การวางแผนในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน การดำเนินกิจกรรม การใช้ประโยชน์ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกระบวนการติดตามประเมินผล ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นกรอบในการศึกษา 4 ประเด็นด้วยกัน คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล

แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่มุ่งแปรรูปผลผลิตตามธรรมชาติ หรือสร้างผลิตภัณฑ์โดยครอบครัวในชุมชน องค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ที่สูงขึ้นให้แก่ชุมชน โดยมีหลักการคิดที่สำคัญ คือ การประกอบการซึ่งรวมถึงกระบวนการคิด การวัดผลผลิตและทรัพยากรทุกขั้นตอน โดยภูมิปัญญาขององค์กรหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ได้แก่ ความเข้มแข็งและความสุขของสังคมด้วย (กรมส่งเสริมการเกษตร, กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2567) ในขณะที่ สมเกียรติ สุทธินรากร (2560) กล่าวว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นการประกอบการของคนในชุมชน มีกระบวนการคิด การจัดการผลผลิตและทรัพยากรทุกขั้นตอนในรูปแบบของการแปรรูปของผลผลิต สร้างผลิตภัณฑ์ โดยครอบครัว องค์กร หรือเครือข่าย เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยใช้กระบวนการระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค การดำเนินการอาศัยความรู้หรือภูมิปัญญาในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบกิจการของชุมชนในการผลิตสินค้า การให้บริการหรืออื่น ๆ โดยการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่เหมาะสมและความคิดริเริ่มมาจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์

เพื่อสร้างมูลค่าให้กับวัตถุดิบและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันมีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกัน ประกอบกิจกรรม เพื่อสร้างรายได้และเพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง

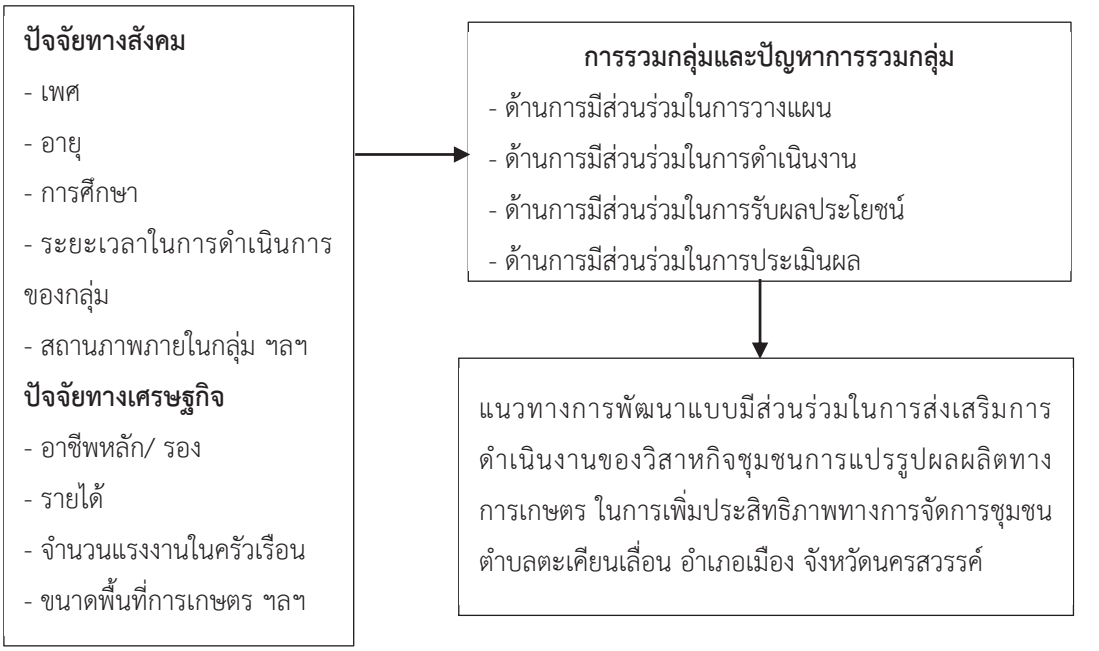
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการชุมชน

การจัดการชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาและการจัดการปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของชุมชนทั้งหมด เพื่อการดำรงอยู่และการพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมายให้เกิดความยั่งยืน ความมั่นคงอย่างเป็นระบบ ในที่นี้การจัดการชุมชนจะเน้นไปที่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ชุมชนมีการอนุรักษ์ การใช้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเกิดความถูกต้องยังคงความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นแก่ระบบนิเวศ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นกระบวนการที่ผู้ประกอบการธุรกิจทุกคนมักให้ความสำคัญกับการดำเนินธุรกิจเพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขัน การถือครองส่วนแบ่งทางการตลาด รวมทั้งการตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งผู้ประกอบการมักมีหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเอง เช่น หน่วยวิจัยและพัฒนา (R&D) เป็นต้น โดย Kotler and Armstrong (2018) กล่าวถึง แนวคิดหลักทางด้านการตลาดในประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดผลิตภัณฑ์ว่า ผู้บริโภคจะให้ความสำคัญกับคุณภาพมากกว่าราคา และในขณะเดียวกันผู้ผลิตเองก็เน้นไปที่การปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์อยู่เสมอ

กรอบแนวความคิดที่ใช้ในการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวความคิดที่ใช้ในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (focus group)

ประชากรและตัวอย่าง ได้แก่ คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการกลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร ประธานศูนย์เรียนรู้ฯ (ศพก) ชุมชนตำบลตะเคียนเลื่อน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวนทั้งสิ้น 19 คน เป็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) จำแนกกลุ่มที่เลือกเฉพาะเจาะจง ได้แก่ คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการกลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร ประธานศูนย์เรียนรู้ฯ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ทดสอบคุณภาพเครื่องมือด้วยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation) ให้ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบเสนอแนะ ปรับปรุงในข้อคำถามว่าตรงประเด็น ครอบคลุม และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ดังนี้ (1) การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) จากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกตัวอย่าง ได้แก่ คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการกลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร ประธานศูนย์เรียนรู้ฯ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะคำถามเป็นคำถามปลายปิด (close-ended questions) และคำถามปลายเปิด (open-ended questions) และ (2) การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากสื่ออินเทอร์เน็ต และจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียนเลื่อน สำนักงานพัฒนาชุมชน และเกษตรอำเภอเมืองนครสวรรค์ เป็นต้น ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และสรุปผลการวิเคราะห์แบบความเรียง

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จากการศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน พบว่า

ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน กลุ่มขาดความรู้ด้านการวางแผน สมาชิกไม่ได้เข้าร่วมประชุม เนื่องจากเวลาว่างไม่ตรงกัน และสมาชิกไม่มีความรู้และไม่เข้าใจการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมด้านการวางแผน ความต้องการของวิสาหกิจชุมชนยังมีขีดจำกัด

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน กลุ่มขาดงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมจากหน่วยงานภาครัฐ คือ กลุ่มขาดวัตถุดิบเป็นบางช่วงเวลา ต้องการหาความรู้เรื่องอื่น ๆ เสริมกิจกรรมของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มมีงานประจำหรืออาชีพหลักจึงไม่มีเวลามาทำกิจกรรมของกลุ่ม และกลุ่มขาดตลาดเพื่อรองรับผลิตภัณฑ์/ตลาดรองรับไม่แน่นอน หน่วยงานภาคี ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญในการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนมากเท่าที่ควร

ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ สมาชิกมีความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือญาติ ทำให้การตัดสินใจเกิดความลำบากใจ การดำเนินธุรกิจของกลุ่มยังให้ผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่า และคณะกรรมการไม่มีความสามารถในการสร้างเงื่อนไขกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วม

ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล สมาชิกไม่มีความรู้และไม่เข้าใจการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล คณะกรรมการขาดการติดตามและรับรู้ความก้าวหน้าของธุรกิจ และคณะกรรม การรวมทั้งสมาชิก ไม่ทราบเกณฑ์การประเมินผล

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีความต้องการแก้ไขปัญหา โดยเรียงตามลำดับความต้องการ ดังนี้

1. ต้องการพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปสินค้าเกษตร โดยเฉพาะด้านการบรรจุภัณฑ์ และตราสินค้าให้เป็นที่รู้จัก

2. ต้องการศูนย์สาธิต/ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ เพื่อให้สมาชิกได้ใช้เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความรู้เทคนิคในการแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งการหาตลาดรองรับ สำหรับสินค้าที่สมาชิกผลิตขึ้นมา

3. ต้องการให้สอนในเรื่องการการทำการตลาด การให้ความรู้ในด้านการทำบัญชีและการเงิน

4. ต้องการให้มีการสืบทอดทายาทวิสาหกิจชุมชน โดยการดึงเยาวชนในพื้นที่เข้ามามีบทบาท

5. มีเงินทุนในการประกอบการมากขึ้น เพื่อนำไปเป็นเงินทุนหมุนเวียนภายใน

2. แนวทางและวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จากการวิเคราะห์แนวทางและวิธีการพัฒนาฯ สรุปผลการวิจัย ได้ 4 ด้าน ดังนี้

2.1 ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน ควรสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนมีความอิสระในการบริหารจัดการงบประมาณ โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐช่วยเป็นพี่เลี้ยง ควรสร้างความรู้ความเข้าใจให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนรู้จักบทบาทของวิสาหกิจชุมชน และควรจัดให้มีเวทีประชาคมหรือประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น เกษตรกร ผู้นำชุมชน และหน่วยงานสนับสนุน ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และทิศทางการดำเนินงาน

2.2 ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ควรมีการประสานความร่วมมือกับหลายหน่วยงานฝึกอบรมให้ความรู้ต่าง ๆ เพื่อเข้าสู่ระบบธุรกิจชุมชนมากขึ้น มีการสร้างตราสินค้า สร้างความพึงพอใจ เพื่อผลิตสินค้าคุณภาพตามความต้องการของผู้บริโภคเชื่อมโยงสินค้าสู่ตลาด และควรสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพสมาชิกด้วยการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ศึกษาดูงาน และนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้

2.3 ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ควรมีการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมการตลาดวิสาหกิจชุมชน จัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสานงานกับหน่วยงานของภาครัฐ ในด้านความรู้และการสนับสนุนงบประมาณ ผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนควรถูกจัดสรรอย่างเป็นธรรม โปร่งใส และสอดคล้องกับระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก

2.4 ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ควรมีการจัดระบบตรวจสอบควบคุมการผลิตให้มีคุณภาพดี มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ควรจัดให้มีการประเมินผลทั้งเชิงปริมาณ เช่น ยอดขายและผลกำไร และเชิงคุณภาพ เช่น ความพึงพอใจของสมาชิก และจัดเวทีสะท้อนความคิดเห็นอย่างน้อยทุก 6 เดือน เพื่อรับฟังปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการปรับปรุงและพัฒนาแผนงานในรอบถัดไป

3. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรฯ จากการวิเคราะห์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมฯ สรุปผลการวิจัย ได้ 4 ด้าน ดังนี้

3.1 ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยให้ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพ กำหนด

เป้าหมายและแผนธุรกิจ โดยอาศัยกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานภายนอก มีการดำเนินงานตามแผนพัฒนา ซึ่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานตามกิจกรรมที่เกิดจากแนวคิดของคนในชุมชน

3.2 ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยสมาชิกมีบทบาทในกระบวนการผลิต การจัดการคุณภาพและการตลาด ตลอดจนการทำงานร่วมกับภาคีภายนอก โดยการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร มีการจัดเวทีชุมชนโดยมีการระดมสมองจากสมาชิกกลุ่มคนในชุมชน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

3.3 ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ โดยการแบ่งปันผลกำไรและโอกาสอย่างเป็นธรรม ทำให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีแรงจูงใจในการรักษามาตรฐานการผลิตและคุณภาพสินค้า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สมาชิกกลุ่ม ผู้นำ นักวิจัยและหน่วยงานอื่นร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์ ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ

3.4 ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยใช้การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม เช่น การประชุมทบทวนผลการดำเนินงาน และการสะท้อนปัญหาและข้อเสนอแนะจากสมาชิกเพื่อปรับปรุงการดำเนินงาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. การพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วยน้ำว้า

จากการพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วยน้ำว้า สามารถสรุปแนวทางได้ ดังนี้

4.1 รูปร่างของผลิตภัณฑ์ เป็นการสร้างความแตกต่างด้านลักษณะทางกายภาพผลิตภัณฑ์ มีรูปร่างลักษณะที่เหมาะสม มีบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามมีให้เลือกทั้งแบบซองใช้ครั้งเดียวและแบบถุงไว้เติม ง่ายต่อการใช้ ง่ายต่อการจัดส่งไปยังร้านค้าต่าง ๆ ที่เป็นตัวแทนจำหน่าย

4.2 ภาพลักษณ์ที่พึงปรารถนา ภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์แป้งกล้วยมีภาพลักษณ์ที่ดีเป็นที่ยอมรับของลูกค้า และควรมีการประชาสัมพันธ์ ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง

4.3 การผลิตอย่างสม่ำเสมอ การแปรรูปผลผลิตแป้งกล้วย ยังไม่ค่อยออกสู่ตลาดเท่าไหร่ ส่วนมากจะมีแค่ประชาชนบางกลุ่มที่รู้จักสินค้า เพราะการเผยแพร่ที่ยังไม่กว้างขวาง จึงควรส่งเสริมให้มีการผลิตที่สม่ำเสมอ และอออกสู่ตลาดอย่างต่อเนื่องเพื่อทำให้ผู้บริโภครู้จักสินค้ามากขึ้น

4.4 เครื่องหมายที่แสดงสถานภาพ ในบรรจุภัณฑ์ชนิดซองยังไม่เด่นชัดเท่าที่ควร ควรปรับปรุงให้เด่นชัด และออกแบบโลโก้ให้มีมาตรฐาน ตราผลิตภัณฑ์ยังไม่ชัดเจน ตัวอักษรเล็กเกินไป ผลิตภัณฑ์บรรจุซองควรมีซองที่เหมาะสำหรับใช้ครั้งเดียวหรือแบบพกพา

การอภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิจัย สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ผลการศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร สามารถอภิปรายได้ว่า

ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน คือ กลุ่มขาดความรู้ด้านการวางแผน สมาชิกไม่ได้เข้าร่วมประชุมเนื่องจากเวลาว่างไม่ตรงกัน และสมาชิกไม่มีความรู้และไม่เข้าใจการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ทำให้ขาดการ

มีส่วนร่วมด้านการวางแผน การสนับสนุนแผนความต้องการของวิสาหกิจชุมชนยังมีขีดจำกัด สอดคล้องกับการศึกษาของ สุนิษา กลิ่นขจร (2558) ที่พบว่า ปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนคือ สมาชิกมาประชุมไม่ตรงต่อเวลาและไม่พร้อมเพรียงกัน บางครั้งก็ขาดการประชุม เนื่องจากต้องประกอบอาชีพประจำวัน วัตถุดิบมีไม่เพียงพอในการผลิต และสอดคล้องกับ ประภัสรา ปราชญา (2564) ที่พบว่า ปัญหาคือขาดสมาชิกรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชน การประสัมพันธ์ที่ยังไม่ทั่วถึง และบรรจุภัณฑ์ไม่มีความเป็นอัตลักษณ์

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน คือ กลุ่มขาดงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมจากหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มขาดวัตถุดิบเป็นบางช่วงเวลา สมาชิกกลุ่มมีงานประจำหรืออาชีพหลักจึงไม่มีเวลามาทำกิจกรรมของกลุ่ม และกลุ่มขาดตลาดเพื่อรองรับผลิตภัณฑ์/ตลาดรองรับไม่แน่นอน สอดคล้องกับการศึกษาของ ปิยะดา พิศาลบุตร (2561) ที่พบว่า การขาดเงินทุนในการผลิตสินค้าหรือบริการ และผลิตสินค้าได้ไม่เพียงพอกับความต้องการของลูกค้า สมาชิกขาดความร่วมมือและความรับผิดชอบ สมาชิกไปประกอบอาชีพอื่นเนื่องจากได้รับผลตอบแทนจากการเป็นสมาชิกน้อย สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก จึงไม่มีเวลามาผลิตสินค้าหรือบริการให้กลุ่ม และงบประมาณสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนของรัฐไม่เพียงพอ

ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คือ สมาชิกมีความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือญาติ ทำให้การตัดสินใจเกิดความลำบากใจ การดำเนินธุรกิจของกลุ่มยังให้ผลตอบแทนที่ไม่คุ้มค่า และคณะกรรมการไม่มีความสามารถในการสร้างเงื่อนไขกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วม สอดคล้องกับการศึกษาของ ปิยะดา พิศาลบุตร (2561) ที่พบว่า ผลตอบแทนจากการเป็นสมาชิกน้อยและสมาชิกลงหุ้นน้อยจึงได้รับผลตอบแทนน้อย

ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ สมาชิกไม่มีความรู้และไม่เข้าใจการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล คณะกรรมการขาดการติดตามและรับรู้ความก้าวหน้าของธุรกิจ คณะกรรมการรวมทั้งสมาชิก ไม่ทราบเกณฑ์การประเมินผล สอดคล้องกับการศึกษาของ ชญานิษฐ์ แสนราชา และคนอื่น ๆ (2565) ที่พบว่า ปัญหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนคือ ไม่มีการวางแผน และบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สมาชิกไม่มีความรู้ด้านการตลาดทำให้จำหน่ายผลผลิตได้จำนวนน้อย การไม่ได้รับค่าตอบแทนในรูปแบบของเงินรายได้ และการประเมินผลไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีความต้องการ ดังนี้

1. ต้องการพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปสินค้าเกษตร โดยเฉพาะด้านการบรรจุภัณฑ์ และตราสินค้าให้เป็นที่รู้จัก สอดคล้องกับการศึกษาของ วัฒน์จิรชัย เวชชนินนาท และคนอื่น ๆ (2565) ที่พบว่า แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนด้านผลิตภัณฑ์ คือ พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค พัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และใช้วัสดุท้องถิ่นเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนและสร้างความแตกต่างให้ผลิตภัณฑ์

2. ต้องการศูนย์สาธิต/ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ เพื่อให้สมาชิกได้ใช้เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความรู้เทคนิคในการแปรรูปสินค้าเกษตร รวมทั้งการหาตลาดรองรับ สำหรับสินค้าที่สมาชิกผลิตขึ้นมา สอดคล้องกับการศึกษาของ วัฒน์จิรชัย เวชชนินนาท และคนอื่น ๆ (2565) ที่พบว่า แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน คือควรขยายและพัฒนาเครือข่ายทางธุรกิจเพื่อส่งเสริมการกระจายสินค้า สร้างพันธมิตรหรือคู่ค้าระหว่างวิสาหกิจชุมชน ส่วนด้านการสื่อสารทางการตลาด ควรใช้เครื่องมือการตลาดทางตรง เช่น Facebook Instagram เพื่อสร้างการรับรู้อย่างต่อเนื่อง ทำการตลาดในรูปแบบ Online เน้น B2C เป็นหลัก เพื่อหากลุ่มผู้บริโภคที่ตรงกับผลิตภัณฑ์ที่สุดและจัดกิจกรรมทางการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้แก่ผู้บริโภค

3. ต้องการให้สอนในเรื่องการทำการตลาด การให้ความรู้ในด้านการทำบัญชีและการเงิน สอดคล้องกับการศึกษาของ นฤทัย สถิตอินทาพร และวิไลวัจส์ กฤษณะภูติ (2560) ที่พบว่า แนวทางการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืนควรจัดทำแผนธุรกิจระยะสั้น เนื่องจากแปรรูปวันต่อวัน ควรมีบรรจุภัณฑ์ที่น่าสนใจ การตลาดและการประชาสัมพันธ์ควรขยายให้ทันสมัย ควรหาทุนสนับสนุนการเงินและควรฝึกอบรมผู้ทำบัญชีให้ทำบัญชีขั้นสูงได้

4. ต้องการให้มีการสืบทอดทายาทวิสาหกิจชุมชน โดยการดึงเยาวชนในพื้นที่เข้ามามีบทบาทสอดคล้องกับการศึกษาของ ประภัสรา ปราชญา (2564) ที่พบว่า ควรมีส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เข้ามีส่วนร่วม ควรอบรมให้ความรู้เกี่ยวการนำเทคโนโลยีมาใช้ในข้อมูลข่าวสาร การประสัมพันธ์และช่องทางการตลาดควรสร้างเครือข่ายผู้ผลิตและผู้จำหน่าย ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและควรจัดการข้อมูลที่ดีและส่งเสริมให้เป็นศูนย์เรียนรู้ต่อไป

5. มีเงินทุนในการประกอบการมากขึ้น เพื่อนำไปเป็นเงินทุนหมุนเวียนภายใน สอดคล้องกับการศึกษาของ อิสรี แพทย์เจริญ และคนอื่น ๆ (2565) ที่พบว่า ปัจจัยด้านการเงินและด้านการสนับสนุน ยังคงต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

2. ผลการศึกษาแนวทางและวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร สามารถอภิปรายได้ว่า

ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน ควรสนับสนุนให้องค์กรวิสาหกิจชุมชนมีความอิสระในการบริหารจัดการงบประมาณ โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐช่วยเป็นพี่เลี้ยง ส่วนการส่งเสริมด้านการตลาดสินค้าวิสาหกิจชุมชนควรใช้นโยบายที่เป็นรูปธรรมแก่วิสาหกิจชุมชน รวมถึงบุคลากร งบประมาณ สถานที่ และผลตอบแทนอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับการศึกษาของ รัชดา ภักดียิ่ง (2563) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิก ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถร่วมจัดหา/ คัดเลือกวัตถุดิบให้เพียงพอและทันต่อความต้องการของกลุ่มและลูกค้า มีส่วนร่วมในการวางแผนการตลาดและหาตลาดให้กลุ่ม โดยเน้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน กำหนดเป้าหมายและทิศทางของกลุ่ม รวมทั้งมีส่วนร่วมในด้านการจัดสรรรายได้และผลประโยชน์ของกลุ่ม

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ควรมีการประสานความร่วมมือกับหลายหน่วยงานฝึกอบรมให้ความรู้ต่าง ๆ เพื่อเข้าสู่ระบบธุรกิจชุมชนมากขึ้น มีการสร้างตราสินค้า สร้างความพึงพอใจ เพื่อผลิตสินค้าคุณภาพตามความต้องการของผู้บริโภค เช่น บรรจุภัณฑ์ พร้อมทั้งสนับสนุนการพัฒนาทักษะผ่านการอบรม ศึกษาดูงานและการนำเทคโนโลยีมาใช้ เช่น ระบบจัดการสต็อกและช่องทางการตลาดออนไลน์ สอดคล้องกับการศึกษาของรัชดา ภักดียิ่ง (2563) ที่พบว่า คณะกรรมการและสมาชิกควรได้รับการส่งเสริมให้เข้าร่วมอบรมสัมมนาและศึกษาดูงานชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานอบรมวิชาชีพและทักษะในการทำงานให้กับสมาชิก มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิตสินค้าและบริการ

ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ควรมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการจัดตลาดวิสาหกิจชุมชนมีการประสานงานกับหน่วยงานของภาครัฐ ในเรื่องความรู้และการสนับสนุนด้านงบประมาณ มีการจัดสรรผลประโยชน์ควรมีความเป็นธรรม โปร่งใส และสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมของสมาชิก สอดคล้องกับการศึกษาของ ชญานิษฐ์ แสนราชา และคนอื่น ๆ (2565) ที่พบว่า ควรจัดประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอทุก ๆ เดือน เพื่อติดตามผลการทำงานและวางแผนอย่างต่อเนื่องทีละขั้นตอน และชี้แจงความก้าวหน้าผลการดำเนินงานของกลุ่มอย่าง

สม่ำเสมอ เพิ่มตลาดจำหน่ายสินค้านอกพื้นที่ ตลาดออนไลน์หรือร่วมโครงการจำหน่ายสินค้ากับไปรษณีย์ และควรตกลงรายละเอียดของการจัดสรรผลประโยชน์ให้ชัดเจน

ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ควรมีการจัดระบบตรวจสอบควบคุมการผลิตให้มีคุณภาพดี มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง กระบวนการประเมินควรครอบคลุมทั้งเชิงปริมาณ เช่น ยอดขาย ผลกำไร และเชิงคุณภาพ เช่น ความพึงพอใจของสมาชิกและความเข้มแข็งของกลุ่ม ควรมีการจัดเวทีสะท้อนความคิดเห็นอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และให้สมาชิกมีส่วนร่วมกำหนดเกณฑ์และตัวชี้วัดความสำเร็จ สอดคล้องกับการศึกษาของ ชญานิษฐ์ แสนราชา และคนอื่น ๆ (2565) ที่พบว่า ควรจัดประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอทุก ๆ เดือน เพื่อติดตามผลการทำงานและวางแผนอย่างต่อเนื่องทีละขั้นตอน และชี้แจงความก้าวหน้าผลการดำเนินงานของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ การเงิน/ บัญชี

3. จากการศึกษาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชน สามารถอภิปรายได้ว่า

ด้านการวางแผน โดยให้ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพ กำหนดเป้าหมายและแผนธุรกิจโดยอาศัยกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานภายนอก มีการดำเนินงานตามแผนพัฒนา ซึ่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงาน ตามกิจกรรมเกิดจากแนวคิดของคนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ รัชดา ภักดียิ่ง (2563) ที่พบว่า ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนจะต้องมีการดำเนินการวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการดำเนินงานอย่างชัดเจนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งมีการนำ/ควบคุมให้การดำเนินการเป็นไปตามแผนที่วางไว้ โดยเน้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน กำหนดเป้าหมายและทิศทางของกลุ่ม เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนการตลาด รวมทั้งมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและร่วมแก้ไขปัญหาของกลุ่ม

ด้านการดำเนินงาน โดยสมาชิกมีบทบาทในกระบวนการผลิต การจัดการคุณภาพ และการตลาด ตลอดจนการทำงานร่วมกับภาคีภายนอก โดยการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ จัดเวทีชุมชนโดยมีการระดมสมองจากสมาชิกกลุ่ม คนในชุมชน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินงานตามแผนนั้นต้องมีองค์ประกอบด้านบุคลากร ได้แก่ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร คนในชุมชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สอดคล้องกับการศึกษาของ วิมลสิริ กูกขุนทด และคนอื่น ๆ (2563) ที่พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม คือ ประธาน คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญ มีประสบการณ์ในการทำงานและมีการแบ่งหน้าที่กันทำชัดเจน สมาชิกในกลุ่มเป็นผู้ที่มีความสามารถมีทักษะและมีความชำนาญ มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทุกกระบวนการ มีการร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติงานตามที่กลุ่มกำหนด และการส่งเสริมการเรียนรู้ มีการพัฒนากระบวนการผลิตอย่างสม่ำเสมอโดยการฝึกทักษะจากการฝึกอบรมและศึกษาดูงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ด้านการรับผลประโยชน์ โดยการแบ่งปันผลกำไรและโอกาสอย่างเป็นธรรม ทำให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีแรงจูงใจในการรักษามาตรฐานการผลิตและคุณภาพสินค้า ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มีการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์ ตั้งแต่ รากหญ้า ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ สอดคล้องกับการศึกษาของ ธัชพล ยรรยง และคนอื่น ๆ (2561) ที่พบว่า มีแนวทางในการพัฒนา

รูปแบบการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการกำหนดกฎระเบียบหรือข้อตกลงให้ความสำคัญกับการจัดสรรผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน มีการจัดสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชนอย่างเหมาะสม

ด้านการประเมินผล โดยใช้การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม เช่น การประชุมทบทวนผลการดำเนินงาน การสะท้อนปัญหาและข้อเสนอแนะจากสมาชิกเพื่อปรับปรุงการดำเนินงาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับการศึกษาของ รัชดา ภักดียิ่ง (2563) ที่พบว่า แนวทางการพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนคือการจัดการความรู้ คณะกรรมการและสมาชิกควรได้รับการส่งเสริมให้เข้าร่วมอบรม สัมมนาและศึกษาดูงานชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานอบรมวิชาชีพและทักษะในการทำงานให้กับสมาชิก มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิตสินค้าและบริการ

4. จากการศึกษาการพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วยน้ำว้า สามารถอภิปรายได้ว่า

1. รูปร่างของผลิตภัณฑ์ เป็นการสร้างความแตกต่างด้านลักษณะทางกายภาพผลิตภัณฑ์ มีรูปร่างลักษณะที่เหมาะสม มีบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามให้เลือกทั้งแบบซองใช้ครั้งเดียวและและแบบถุงไว้เติม ง่ายต่อการใช้ ง่ายต่อการจัดส่งไปยังร้านค้าต่าง ๆ ที่เป็นตัวแทนจำหน่าย สอดคล้องกับประชิด ทิณบุตร และนรรชนภ ทาสุวรรณ (2561) ที่พบว่า ตราสัญลักษณ์และรูปลักษณ์บรรจุภัณฑ์สินค้าควรสร้างสรรค์ร่วมกับหน้าที่ใช้สอยเพื่อให้จดจำง่าย ใช้งานได้จริง และมีมูลค่าเพิ่ม

2. ภาพลักษณ์ที่พึงปรารถนา ภาพลักษณ์ที่ดีเป็นที่ยอมรับของลูกค้า และควรมีการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง การทำให้รู้จักในวงกว้างจึงเป็นการขยายฐานลูกค้าให้เพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ รัชดา ภักดียิ่ง (2563) ที่พบว่า ด้านเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนต้องได้เข้าร่วมกิจกรรมและรับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการสร้างเครือข่ายกับวิสาหกิจกลุ่มอื่น ๆ มีการจัดกิจกรรมพบปะกันระหว่างวิสาหกิจอื่น ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และเครือข่าย โดยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการบริหารจัดการการผลิต การตลาดจากวิสาหกิจอื่น ๆ

3. การผลิตอย่างสม่ำเสมอ การแปรรูปผลผลิตแป้งกล้วย ยังไม่ค่อยออกสู่ตลาดเท่าไหร่ ส่วนมากจะมีแค่ประชาชนบางกลุ่มที่รู้จักสินค้า เพราะการเผยแพร่ที่ยังไม่กว้างขวาง จึงควรส่งเสริมให้มีการผลิตที่สม่ำเสมอ และออกสู่ตลาดอย่างต่อเนื่องเพื่อทำให้ผู้บริโภครู้จักสินค้ามากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ รัชดา ภักดียิ่ง (2563) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิก เปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถร่วมจัดหา/คัดเลือกวัตถุดิบให้เพียงพอและทันต่อความต้องการของกลุ่มและลูกค้า มีส่วนร่วมในการวางแผนการตลาดและหาตลาดให้กลุ่ม

4. เครื่องหมายที่แสดงสถานภาพ ในบรรจุภัณฑ์ชนิดซองยังไม่เด่นชัดเท่าที่ควร ควรปรับปรุงให้เด่นชัด และออกแบบโลโก้ให้มีมาตรฐาน ตราผลิตภัณฑ์ยังไม่ชัดเจน ตัวอักษรเล็กเกินไป ผลิตภัณฑ์บรรจุซองควรมีซองที่เหมาะสำหรับใช้เพียงครั้งเดียว หรือเรียกว่าแบบพกพา สอดคล้องกับ ประชิด ทิณบุตร และนรรชนภ ทาสุวรรณ (2561) ที่พบว่า ตราสัญลักษณ์และรูปลักษณ์บรรจุภัณฑ์สินค้าควรสร้างสรรค์ร่วมกับหน้าที่ใช้สอยเพื่อให้จดจำง่าย ใช้งานได้จริงและมีมูลค่าเพิ่ม ภาพรวมคุณลักษณะของผลงานที่ออกแบบด้านการออกแบบตัวอักษรและตัวพิมพ์ ด้านกราฟิกตราสัญลักษณ์ ด้านรูปลักษณ์และบรรจุภัณฑ์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในการเพิ่มประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชนฯ ควรเน้นการจัดทำแผนและงบประมาณที่ชัดเจน ส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสืบทอดและพัฒนากิจการให้เติบโตต่อเนื่อง พร้อมทั้งจัดอบรมเพิ่มพูนความรู้ด้านเทคโนโลยี การประชาสัมพันธ์และการตลาด รวมถึงสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมความเข้มแข็งด้านการผลิตและการจัดจำหน่าย สามารถสรุปประเด็นข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาตัวแปรและปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ พร้อมทั้งเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่นใกล้เคียงกัน

2. ผู้วิจัยควรศึกษามุ่งเน้นบริบทด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งควรเป็นการศึกษาวิจัยในระยะยาวร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน เพื่อศึกษาถึงปัญหาด้านการทำการตลาดที่ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ที่มาจากวิสาหกิจชุมชนไม่เป็นที่รู้จักของผู้บริโภคพร้อมทั้งค้นหาแนวทางการปรับปรุงและแก้ไขอย่างถูกต้องและเหมาะสม

3. ผู้วิจัยควรศึกษาและพัฒนามุ่งเน้นไปที่ตัวผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ให้มีเอกลักษณ์มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว และควรนำเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมในการผลิตเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของสินค้าและผลิตภัณฑ์ และผลิตภัณฑ์จะต้องผ่านการรับรองมาตรฐาน เช่น เครื่องหมาย อย. หรือเครื่องหมายรับรองคุณภาพอาหาร เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และความมั่นใจกับผู้บริโภค

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐสามารถใช้เป็นต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะพื้นที่ชนบทที่มีทุนทางทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นควรบรรจุแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่ได้จากงานวิจัยนี้ไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นและแผนยุทธศาสตร์ชุมชน เพื่อให้การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนมีความต่อเนื่อง สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ และตอบสนองความต้องการของสมาชิกชุมชนอย่างแท้จริง

References

กรมส่งเสริมการเกษตร, กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2567). *คู่มือการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชน* (ฉบับปรับปรุงใหม่). http://sceb.doae.go.th/wp-content/uploads/2025/05/a_w-คู่มือดำเนินธุรกิจ_44-หน้า_Final-รวม.pdf

ชญานิษฐ์ แสนราชา, พุฒิสรรค์ เครือคำ, นคเรศ รังควัต และกังสดาล กนกหงษ์. (2565). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน. *วารสารผลิตกรรมการเกษตร, 4*(3), 62-74.

ธัชพล ยรรยง, พระมหากิตติ กิตติเมธี และพระมหาอนันต์ องฺกุรสิริ. (2561). *กระบวนการบริหารการจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา: วิสาหกิจชุมชนจังหวัดน่าน.* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

นฤทัย สถิตอินทาพร และวิไลวัจส์ กฤษณะภูติ. (2560). การจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลโนนเมือง: กรณีศึกษา กลุ่มปลา 1 เดียว บ้านห้วยบง ตำบลโนนเมือง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู. ใน *การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยบัณฑิตศึกษา ระดับชาติและนานาชาติ 2560* (หน้า 1753-1762). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประชิด ทิณบุตร และนรรชนภ ทาสุวรรณ. (2561). การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการออกแบบพัฒนา ตราสัญลักษณ์และรูปลักษณ์บรรจุภัณฑ์สินค้าประเภทสมุนไพร สำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในเขตพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน 2. *วารสารจันทรเกษมสาร*, *24*(47), 126-141.

ประภัสรา ปราชญา. (2564). *แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนบ้านคลองสำโรง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร* [รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง].

ปิยะดา พิศาลบุตร. (2561). กลยุทธ์การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม, 8*(1), 105-120.

รัชดา ภักดียิ่ง. (2563). การพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดขอนแก่น. *Journal of Buddhist Education and Research (JBER), 6*(1), 175-189.

วัฒน์จิรชัย เวชชนินนาท, อัจฉริยา สุริยา, ชารีณัฏฐ์ วุฒิเบญจรัศมี และโศภิดา บุญจำนง. (2565). การดำเนินงานและการสร้างมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยวภายใต้ แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์ท่องเที่ยวภูผาเพ ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, *10*(3), 273-282.

วิมลสิริ กูกขุนทด, ณัฐชนน มาพิจารณ์, อิสสราพร กล่อมกล่ำนุ่ม และณัฐพล บ้านไร่. (2563). *การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่ความสำเร็จ : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตและพัฒนาการแปรรูปกล้วยตำบลระหานอำเภอบึงสามัคคี จังหวัดกำแพงเพชร*. การประชุมวิชาการการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคมระดับชาติ (CSD สัมพันธ์) ครั้งที่ 19 (หน้า 672-678). ลำปาง: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์ลำปาง.

สมเกียรติ สุทธินรากร. (2560). *การพัฒนาโมเดลนวัตกรรมการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์มูลค่าของผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน* [ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564).* สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุนิษา กลิ่นขจร. (2558). การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์ลูกประคบสมุนไพรบ้านเขานาใน ตำบลต้นยวน อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *Veridian E-Journal, Silpakorn University, 8*(2), 2643-2655.

เสาวคนธ์ เหลืองทองคำ และเสรี วงษ์มณฑา. (2558). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาอำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. *วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต, 11*(1),19-29.

หัสนัย เจนจบ. (2564). *รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เขตอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี.* [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี].

อิสรี แพทย์เจริญ, อริย์รัช อักษรทับ และชาญวิทย์ จาตุประยูร. (2565). ปัจจัยความสำเร็จของการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนแปรรูปลำไยเนื้อสีทองตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน. *วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ, 32*(2), 82-98.

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation’s place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development Journal*, *8*(3), 213-235.

Kotler, P., & Armstrong, G. (2018). *Principles of marketing* (17 th ed.). Pearson.